

ЁШЛАРНИ АХБОРОТ ХУРУЖЛАРИГА НИСБАТАН РАЦИОНАЛ ЁНДАШУВ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ПСИХОЛОГИК-ПЕДАГОГИК МАСАЛАЛАРИ

З.Х. Касимова,

*ЎзХИА “Дин психологияси ва педагогика” кафедраси мудири,
педагогика фанлари номзоди, профессор*

Аннотация. Ушбу мақолада ҳозирги вақтда оммавий ахборот воситалари томонидан ёшларга етказилаётган “ахборот хуружлари” масаласи ёритилган. Бу аслида ахборот урушига нисбатан муносабат ўзгарганини ва курашишининг янги воситаси кашф қилинганини кўрсатади. Нияти холис бўлмаган айрим гуруҳлар саъй-ҳаракатлари билан оммавий ахборот воситалари тажовуз қуролига айлантирилмоқда. “Ахборот урушлари”да инсоннинг онги ва қалби нишонга олинмоқда. Таҳлилларимиз давомида ёшларнинг онги ва фаолиятини назорат қилиши мақсадида амалга оширилаётган гоявий таъсир воситалари кўриб чиқилди. Ёшларимизни ахборот хуружларидан ҳимоя қилиши мақсадида таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилди.

Калит сўзлар. Ахборот, оммавий ахборот воситалари, тарғибот, ахборот хуружлари, ёшлар, ахборот уруши, ёшлар масаласи.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ У МОЛОДЕЖИ РАЦИОНАЛЬНОГО ПОДХОДА К ИНФОРМАЦИОННЫМ ВЗРЫВАМ

З.Х. Касимова,

*заведующая кафедры «Психология религии и педагогики» МИАУз,
кандидат педагогических наук, профессор*

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос об «информационных атаках», которые в настоящее время направляются в адрес молодежи средствами массовой информации. Это фактически свидетельствует о том, что изменилось отношение к информационной войне и были открыты новые средства борьбы. СМИ превращаются в орудие агрессии усилиями некоторых групп с беспристрастными намерениями. В «информационных войнах» мишенью является разум и сердце человека. В ходе нашего анализа были рассмотрены средства идеологического воздействия, реализуемые с целью управления сознанием и деятельностью молодежи. Разработаны предложения и рекомендации в целях защиты нашей молодежи от информационных атак.

Ключевые слова. Информация, СМИ, пропаганда, информационные атаки, молодежь, информационная война, молодежная проблема.

PSYCHO-PEDAGOGICAL ISSUES IN DEVELOPING A RATIONAL APPROACH TO INFORMATION EXPLOSIONS AMONG YOUNG PEOPLE

Z.X. Kasimova,

*Head of the Department «Psychology of Religion and Pedagogy» IIAUz,
D. in Pedagogical Sciences, Professor*

Annotation. This article considers the issue of «information attacks», which are currently directed at young people by the media. It actually shows that the attitude towards information warfare has changed and new means of struggle have been discovered. The media is being transformed into a tool of aggression by the efforts of certain groups with impartial intentions. In the «information wars» the target is the human mind and heart. Our analysis has focused on the ideological means used to control the minds and activities of young people. Suggestions and recommendations have been developed to protect our youth from information attacks.

Keywords. Information, mass media, propaganda, information attacks, youth, information war, youth problem.

XXI аср ахборот асридир. Бугунги кунда ахборот тўплаш, уни қайта ишлаш ва узатиш жараёни жадаллашиб бормоқда. Чунки Интернет, телевидения, радио, телефон алоқалари жуда тез ривожланмоқда. Улар орқали тарқатилётган ҳар хил ахборотлар турли кишилар, айниқса ҳали дунёқараши барқарор шаклланмаган ёшларнинг ахлоқи ва маънавий дунёсига турлича таъсир этади.

Ҳозирги вақтда оммавий ахборот воситаларида “ахборот хуружлари” атамаси тез-тез тилга олинмоқда. Бу аслида урушга муносабат ўзгарганини ва курашишининг янги воситаси кашф қилинганини кўрсатади. Нияти холис бўлмаган айрим гуруҳлар саъй-ҳаракатлари билан оммавий ахборот воситалари тажовуз қуролига айлантирилмоқда. “Ахборот урушлари”да инсоннинг онги ва қалби нишонга олинмоқда.

Гарчанд ахборот инсонни жисмонан йўқ қила олмаса-да, лекин унинг кўпуровчилик кучи, келтирадиган моддий ва маънавий зарари ҳар қандай оммавий қирғин қуролидан кам эмас.

Чунки ёлгон ва сохта ахборотлар уни тўғри йўлдан адаштиради, виждон амрига зид ҳаракат қилишга ундайди. Демак, ахборот хуружи дейилганда инсонни руҳий бошқариш, унга маънавий хукмронлик қилишга интилиш назарда тутилади.

Ахборот хуружи ёки ахборот урушининг узига хос жиҳатлари бор.

Биринчидан, ахборот уруши жуда катга маблағни, қўшин сақлашни, замонавий кўрол-яроғлар сотиб олишни талаб қилмайди.

АҚШнинг собиқ президенти Ж.Картер “Тарғиботга сарфланган бир доллар қуролланишга сарфланган 10 доллардан самаралироқ” деб бежиз таъкидламаган.

Иккинчидан, ахборот уруши ҳеч қандай чегарани тан олмайди. Масалан, Интернет сунъий йўлдош ва бошқа оммавий ахборот воситалари орқали тарқатилаётган ахборотларни кўриқдан ўтказиб, сарагини-саракка, пуцагини-пучакка ажратишнинг иложи йўқ.

Учинчидан, бу урушда рақибни жисмонан йўқ қилиш эмас, уни ўзига маънан бўйсундириш мақсад қилинади. Ахборот урушида инсон онги, миллат руҳияти нишонга олинади. Бу урушда бинолар зарар кўрмайди. Одамлар ўлдирилмайди, моддий бойликларга шикаст етмайди, аммо миллат турмуш тарзига, унинг яхшилик ва ёмонлик, оқ ва қора, савоб ва гуноҳ, рост ва ёлгон ҳақидаги тасаввурларини ўзгартиришга уринилади.

Ташвишланарли жиҳати шундаки, аксарият ҳолларда ёш йигит ва қизлар ахборот хуружининг асосий объектига айланмоқда. Тадқиқотлар натижасига кўра 15-22 ёшдаги йигит ва қизлар ташқи ғоявий таъсирларга тез берилувчан бўлишади. Чунки кўп ёшларда танқидий фикрлаш малакаси етишмайди. Улар онгига исталган ижтимоий меъёрларни синдириш осон кечади.

Ёшларнинг онги ва фаолиятини назорат қилиш мақсадида амалга оширилаётган ғоявий таъсир воситалари асосан қуйидагилардан иборат:

Ёшларнинг интеллектуал салоҳиятига таъсир қилувчи кўнгил очар теледастурлардан кенг фойдаланиш. Телерадиокомпаниялар нафақат турли реалити-шоулар, ток-шоулар, комеди-клублар сценарийсини тузиш, балки уларни экспорт қилиш билан шуғулланадилар. Масалан, Россиянинг ТНТ каналида кўрсатиладиган “Дом-2” 50 дан ортиқ мамлакатларнинг телеканалларида намойиш этилади. Бу сценарийнинг атига бир версиясидир, холос. Бундай реалити-шоулар орқали ғарб жамиятини ич-ичидан емириб бораётган иллаглар тарғиб ва ташвиқ этилмоқда. Улар ёшларни ахлоқсизликка ундайди. Сунъий йўлдошлар ёрдамида ахборот узатиш имкониятлари кенгайиб бораётган ҳозирги шароитда ёшларимизни унинг таъсир ва таҳдиддан ҳимоя қилиш осон кечмайди.

Ёшларнинг ўзи яшаб турган жамиятга салбий (негатив) муносабатни шакллантириш учун негатив ахборотлардан кенг фойдаланиш. Ахборот дастурларида кунига юзлаб негатив маълумотлар эълон қилинади. Масалан, телевидиниядаги ахборот кўрсатувларида, шунингдек турли газеталарда “Хориж янгиликлари” рунки остида берилаётган маълумотларнинг аксарияти негатив характерга эга.

Ёшлар руҳиятига салбий таъсир кўрсатувчи воқеаларга асосланган филмлар ва китоблар тарқатиш. XX асрда ижтимоий дарвинизм таълимоти тарафдорлари “ҳаёт – бу яшаш учун курашдан иборат”, деб уқтирдилар. Ҳозирги вақтда телеканалларда намойиш этилаётган ва минглаб видеокассета, лазер дисклари воситасида тарқатилаётган жангари фильмларда яшаш учун кураш ғояси тарғиб этилади. Масалан, шундай телеканалларда кун давомида намойиш қилинган фильмларда биз 160 та муштлашув, 202 та қотиллик, 6 та ўғрилик, 10 та зўрлаш, 66 та ичкиликбозлик саҳналарини кузатдик. Уларнинг ҳеч қандай тарбиявий аҳамияти йўқ.

Негатив воқеаларга бой китобларнинг тарқалаётгани ҳам сир эмас. Масалан, Евгений Сазоновнинг етти китобдан иборат “Мен қонундаги ўғри” деб аталмиш романининг лейтмотивини “адолат ўғрилари кўлида” деган фикр ташкил этади. Бундай филм ва романлар жиноятчилик ва ахлоқсизликни тарғиб қилади, холос. Умум эътироф этилган ижтимоий меъёрларга тўғри келмайдиган рекламалар ҳам ёшларимиз онгига салбий таъсир кўрсатади. “Баунти” конфети, “Спрайт”, “Кола” ичимликлари рекламаси шулар жумласидандир.

Жаҳонда ахборот баланси ривожланган мамлакатлар фойдасига ўзгармоқда. Глобал компьютер тармоқларининг ривожланиши эса уларнинг имкониятини янада кенгайтirmoқда. Масалан, ҳозирги даврда сунъий йўлдош ахборот узатишнинг энг қулай ва самарали воситаси бўлиб қолди, аммо жуда катга маблағ талаб этиладиган сунъий йўлдошга ҳамма давлат ҳам эгалик қила олмайди. Шу боис ҳам фазодаги сунъий йўлдошлар атиги бир нечта давлатга қарашлидир: АҚШ 30 та, Япония 21 та, Россия 12 та, Хитой 9 та, Ҳиндистон

9 та сунъий йўлдошга эга.

Хуллас, ахборот узатишнинг асосий воситалари ривожланган мамлакатларнинг мулки бўлиб қолмоқда. Улардаги айрим сиёсий кучлар ахборот воситалари ёрдамида жаҳон ёшларининг онги ва фаолиятини назорат қилишга ҳаракат қилади.

Компьютерлардан фойдаланиш борасидаги рақамлар ҳам шунга ўхшаш ҳолатлардан далолат беради. Айтайлик, Сан-Маринода ҳар минг кишига

727 та, АҚШда 554 та компьютер тўғри келади. Россияда бу кўрсаткич бор йўғи 43 га тенг. Ҳолбуки, Интернет ва компьютер тармоқлари, ахборот олиш, тўплаш ва тарқатиш учун хизмат қилиши керак. Афсуски, улардан ғайриинсоний ишларда ҳам фойдаланилади. “Rambler” ахборот

излаш системасида жами 317537 та порнографик сайт бўлиб, уларда 8029267 та материал тўпланган.

Дунё аҳолисининг 62,5 фоизи интернетдан фойдаланади - фойдаланувчилар сони сўнгги йилларда 192 миллионга (4 фоизга) ортиб, 4,95 миллиард кишини ташкил этади. Ижтимоий тармоқлардан фойдаланувчилар сони 10 фоиздан ошиб, 4,62 миллиардга етди, бу бутун дунё аҳолисининг 58,4 фоизини ташкил этди.

Охириги 10 йил ичида интернетдан фойдаланувчилар сони икки баравар кўпайди, бу эса 8,6 фоизга ошишига олиб келди, дея таъкидлайди таҳлилчилар. Шу билан бирга, бу даврда йиллик ўсиш суръатлари йилдан-йилга сезиларли даражада ўзгариб турди.

We Are Social таҳлилчилари маълумотларига кўра, ўн йил ичида ижтимоий тармоқ фойдаланувчилари сони 3,1 баробарга (12 фоизга) ошган – 2012 йилда уларнинг сони 1,48 миллиардни ташкил этган. Фойдаланувчилар сонининг ўсиши ҳам икки рақамли суръатда давом этган. Ўтган йил давомида 2021 йилдан 2022 йилгача бўлган даврда пандемиягача бўлган даражадан 10,1% юкори бўлган, дейилади тадқиқотда. 2021 йилда ижтимоий тармоқларга 424 миллион фойдаланувчи қўшилди, бу кунига ўртача 1 миллиондан ортик янги фойдаланувчини ёки хар сонияда тахминан 13 нафар янги фойдаланувчини ташкил этади.

Дунё бўйлаб интернетдан фойдаланмайдиганлар сони биринчи марта

3 миллиарддан камайганлиги сабабли, гаджетлар ҳашаматдан кўра заруратга айланган глобал рақамлаштиришнинг муҳим босқичи бошланиши ҳақида гапириш мумкин, айниқса, COVID-19 пандемияси даврида, дейди экспертлар жамоаси.

Ўзбекистонда 2021 йил якунига кўра интернетдан фойдаланувчилар сони 27,2 миллион нафардан ошди, деди Ахборот ва коммуникацияларни ривожлантириш вазирлиги матбуот хизмати раҳбари Шерзод Ахматов.

2020 йилга нисбатан интернетга уланганлар сони 23 фоизга кўп, дея қўшимча қилди у. Бир йил олдин улар 22 миллиондан сал кўпроқ эди.

Mobil Internet абонентлари сони айниқса шиддат билан ўқиб бормоқда. Агар 2020 йил охирида у 19 миллион бўлган бўлса, ҳозир ундан 25,3 миллион киши фойдаланмоқда – 33 фоизга кўп.

Ҳозирда аҳолининг 95 фоизи Mobil Internet камров зонасида, уй хўжалиқларининг 54 фоизи юкори тезликдаги симли интернет тармоғида. Замонавий коммуникациялар камровини кенгайтириш фойдаланувчилар сонининг кўпайишига ёрдам берди, дея қўшимча қилди Ахматов.

Шундай қилиб, ўтган йил давомида қўшимча равишда 14 мингдан ортик мобил база станциялари ўрнатилди. Уларнинг умумий сони 46000 га яқинлашди, бу йил давомида деярли учдан бирига ўсди.

Бундан ташқари, 2021 йилда 50 минг км оптик толали линия ётқизилди, бу аввалги даврдаги каби деярли бир хил. Ҳозир уларнинг умумий узунлиги 118 минг км ни ташкил этади ва уларнинг хизматлари аҳолининг 67 фоизини қамраб олади.

Ахборот ва коммуникацияларни ривожлантириш вазирлиги вакили Ўзбекистондаги рақамли инфратузилманинг келажаги бўйича режалар ҳақида гапирди. Масалан, 2023 йил охиригача янги магистрал алоқа линиялари ҳисобига ташқи интернет-канал сигимини 3,5 баробарга ошириш режалаштирилган.

Бундан ташқари, қурилишда маъмурий бинолар ва турар-жойлар учун

1 Гбит/с, давлат органлари учун 100 Мбит/с тезликда кенг полосали интернет-канални ётқизиш ҳам ҳисобга олинади. 2 йил ичида хонадонларнинг симли интернет билан қамрови 80 фоизга етказилади.

Июль ойида Жаҳон банки Марказий Осиёда Интернетга кириш бўйича ҳисоботини эълон қилди. Ҳисоботга кўра, ҳозирда Ўзбекистонда хар 100 аҳолига 12,7 кенг полосали абонент тўғри келади, бу эса жаҳондаги ўртача кўрсаткичдан (13,26) биров пастроқдир.

Жаҳон банки минтақа мамлакатларида рақамли экотизимни ривожлантириш, шунингдек, очик ва рақобатбардош телеком бозорини яратиш муҳимлигини таъкидлади.

Аввалроқ Спот Ахборот ва коммуникацияларни ривожлантириш вазирлиги раҳбари Шерзод Шерматов IT-хизматлари экспортини 1 миллиард долларга етказиш бўйича кўрсатма бергани ҳақида ёзган эди.

Ёшларнинг жозибали кўнгилочар ўйинларга, яъни “бегона маданиятга” қизиқиши кучли. “Бегона маданиятга” меҳр қўйиш эса маънавий манкуртликка олиб келади, шу боис мамлакатнинг келажаги бўлган ёшларни асраб-авайлашга, уларни бегона қадриятлар ва ғоялар таъсиридан ҳимоя қилишга алоҳида эътибор қаратилиши зарур.

Юқорида келтириб ўтилган маълумотлар бугунги кунда ёшларни ахборот хуружларидан ҳимоя қилишнинг таъсирчан психологик-педагогик восита ва методларини ишлаб чиқиш энг долзарб муаммолардан бири эканлигини асослайди.

Мамлакатимизда ёшлар масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилган ҳозирги даврда уларнинг маънавий-ахлоқий тарбияси алоҳида эътиборни талаб этади. Ёшларимизни ахборот хуружларидан ҳимоя қилиш мақсадида куйидаги ишларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

– олий таълим муассасаларида талаба-ёшлар турмуш тарзи, руҳияти ва қизиқишларини

давомли ўрганадиган “Психодиагностика маркази”ни ташкил этиш;
ёшлар ҳаётини ўрганиш мақсадида психологик, социологик ва педагогик йўналишларда илмий-тадқиқот ишлари олиб бориш;
таълим муассасаларида маънавий-маърифий, тарбиявий ишларнинг миллий асосларини кучайтириш, ёшлар иштирокида ахборотларни танқидий таҳлил этиш;
ёшларни ҳар қандай ахборотни танқидий-таҳлилий ўрганишга йўналтириш;
ёшларнинг бандлигини таъминлаш, уларни мунтазам равишда моддий ва маънавий рағбатлантириш;
таълим муассасаларида ўқувчи ва талабалар онгига миллий ва умуминсоний қадриятларни сингдиришга қаратилган махсус тадбирлар ташкил этиш ва бошқалар.
Буюк мутафаккир аждодимиз Маҳмуд Аз-Замахшарийнинг: “Бамисоли тумов киши гулнинг хидини сезмаганидек, аҳмоқ киши ҳикмат лаззатини билмайди” деган пурмаъно ибораларини ҳар бир инсон ақл мувоқабасидан ўтказиши керак бўлади. Шу боис ҳар биримиз ҳаво нафсга берилмасдан, ақл кучи билан ўз фарзандларимиз, ўз келажагимиз йўлида бирлашишимиз, курашишимиз зарур.

Фойдаланилган адабиётлар:

Ўзбекистон Республикасининг “Ахборотлаштириш тўғрисида”ги Қонуни. Ахборот ва ахборотлаштиришга оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўплами. -Т.: Адолат, 2008. – 50 б.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил

14 апрелдаги “Диний мазмундаги материалларни тайёрлаш, олиб кириш ва тарқатиш ҳамда диншунослик экспертизасини ўтказиш тартиби тўғрисида”ги 180-сон қарори.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг

72-сессиясида сўзлаган нутқи (Нью-Йорк шаҳри, 2017 йил 19 сентябрь) // Халқ сўзи, 2017 йил 20 сентябрь, №689.

Бекмуродов М. Мафқуравий зомби қилиш механизми. /Халқ сўзи. 2006 йил

Бекпўлатов Х., Мамадалиев Р. Глобаллашув шароитида ахборот хуружларига қарши курашнинг айрим масалалари // Ўзбекистонда ижтимоий фанлар. -Т.: 2016, №6 14-бет.

Грачёв Г. Информационно-психологическая безопасность личности: состояние и возможности психологической защиты. -М.: Изд-во РАГС, 1998. -125 с.

Дўстмухаммад Х. Глобаллашув даври ва ахборот макони // Ўзбекистон матбуоти, 2007 йил 3-сон, 12-14 б.

Каримова В. Тарғиботнинг психологик услублари. Маъруза матни. -Т.: Маънавият, 2001. -16 б.

Каримова В. “Маънавий таҳдидларни келтириб чиқарувчи ахборотларга қарши психологик ҳавфсизликни таъминлаш омиллари” / Илмий тўплам, 2010.

Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. -Т.: Маънавият, 2008. -176 Б. -115-б.

Касимова З. Х. Подготовка специалиста новой формации в процессе применения инновационных способов обучения //Научные школы. Молодежь в науке и культуре XXI в. – 2017. – С. 252-253.

Kasimova Z. H. The use of interactive methods in the development of critical and creative thinking //The edition is included into Russian Science Citation Index. – 2014. – С. 132.

Касимова З. Х. Перспективы подготовки специалистов в условиях дистанционного обучения //Молодежь в науке и культуре XXI в.: материалы междунар. науч. – 2016. – С. 185.

Очилдиев А. Миллий ғоя, инсон ва замон. -Т.: Янги аср авлоди, 2001.

-96 б.

Очилдиев А. “Мафқуравий глобаллашувнинг ўзига хос хусусиятлари”. / Илмий тўплам. 2010.

Почепцов Г. Информационные войны. Новый инструмент политики.

-М.: Эксмо, 2015.

Примов Б. Ахборот оқимининг ахлоқий қадриятларга таъсири // Жамият ва бошқарув. 2011. 2 сон. 21-бет.

Умарова Н. Глобаллашув шароитида ахборот хуружларига қарши кураш. -Т.: Академия, 2005. -46.

Қодиров Б. Ахборот оқими ва ёшлар маънавияти // Тафаккур, 2015. №2. 82-б.

<https://www.sostav.ru/publication/we-are-social-i-hootsuite-52472.html>